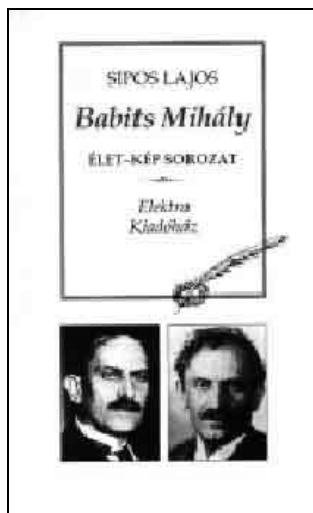

Babits Mihály – egy „könyvtár” tükrében

**Elektra Kiadóház
Budapest, 2003
227 oldal, 1950 Ft**

A Sípós Lajos irányításával megjelenő Babits-könyvtár öröndetesen szaporodó kötetei egy napjainkban különösen fontos vállalkozás megvalósíthatóságának hírhozó. A „könyvtár” léte és gyarapodása egy eddig is kitűnően irányított, eredményesen működő kutatócsoport tevékenységét dicséri, ugyanakkor annak is bizonyítéka, hogy e körben nevelő munka is folyik, egyetemet alig végzett ifjú kutatók is dicséretre méltó felkészültségről, filológiai képzettségről tesznek tanúbizonyságot. Kezdetben volt az a könyvritkaságokat gyűjtőket lázba hozó sorozat, amely Babits hajdani tanársága színhelyén indult. Téglás János vezetésével a legkülönfélébb életrajzi és költői vonatkozások kerültek e kis kötetekbe, amelyek a kritikai kiadás és a „könyvtár” közvetlen előzményeinek minősíthetők. Némelyikben e későbbi, rendszerezett és a filológia támogatásait is figyelembe vevő gyűjtemények tekintélyes hányada már olvasható volt (pl. Babits többszöri meghurcolásának dokumentumai). Ám hogy e fontos kezdemények végül vasos kötetekbe rendeződve tárják föl a költő világát és művészetét, ahhoz Sípós Lajos rajongása, szakértelme és szívós kitartása kellett. E három erélye nélkül

aligha élnének e sorozatok, hiszen jól ismerjük a pályáztatások folyamatát és a pályázatok elbírálásának sokszor megalázó procedúráit. A Babits-könyvtár utolsó három kötete a Baumgarten-díjnak a költő haláláig ívelő történetét dolgozza föl. Mint tudjuk, Babits néha az utcára sem mert kimenni a kérelmezők ostromától tartva. Vajon mit tenne manapság? Vagy mit nem tenne? Aligha Esztergom–Előhegyet választaná menekülése színteréül, hanem igyekeznék láthatatlanná válni, holott kevesebb szegyenkeznivalója volt, mint korunk egyik-másik döntnökének (volna).

Sípós Lajos hozzáértésének több bizonyítékát találjuk a sorozatokban. A kritikai kiadások között példás alaposággal rendezte sajtó alá a *Tímár Virgil fiát*. Babits talán legszebb regényét, két kötetben jelentetett meg egy Babits olvasókönyvet, amely kismonográfiájának előmunkálataként is felfogható, emellett az oktatás nélkülözhetetlen segédkönyve, s megírta a költő élet- és pályarajzát. Ez az Elektra Kiadóház „Élet-kép” sorozatának egyik újdonsága, az eddig itt megjelent hasznos összefoglalások méltó párja. Babits Mihályról monográfiák és tanulmányok sora jelent meg, de életrajzára összpontosító mű eddig még nem. Sípós Lajos tartózkodott az értékelő gesztusoktól, műelemzésektől, ebben a sorozatban ugyanis az életút feltárása a feladat, s e célnak munkája tökéletesen megfelel; az eddigi legteljesebb Babits-életrajzot írta meg, ami az előmunkálatok után szinte természetes volna, ha nem tudnánk: a költő élete és működése a nagy nyilvánosság szeme lát-

tára telt ugyan, de szemérmes és rejtőzködő lévén emberi habitusának feltárása nagyfokú beleérzést kívánt monográfusától, aki teljes mértékben meg is felelt e kívánalomnak.

Akár a sors fintorának is mondhatnánk, hogy a visszahúzódo, magát igazán otthonosan az irodalomban érző Babits körül többször is botrányok robbantak ki. *A vádlott: Babits Mihály* című kötet, a Babits-könyvtár első darabja. (Téglás István válogatta, szerkesztette, látta el kiváló utószóval) elképesztő mennyiségű dokumentumot tartalmaz, holott csak az 1915-től 1920-ig terjedő évek történéseit követi nyomon. Az olvasó elgondolkodhatik azon, mennyire veszélyes, ha valaki őszintén elmondja a véleményét, s az ellenkezik a propaganda uralkodó szólamaival vagy a manipulált közvélekedéssel. A költő újra meg újra támadások keresztüztübe került, mert egy félig-meddig szerepjátszó versében le merte írni, hogy kedvese kisujjáért szívesebben ontaná vérét, „mint száz királyért, lobogóért”. „Nem gondoltam, hogy botrány lesz, csak hogy dühöngeni fognak a hazafiak” – magyarázta a költő, nem is sejtve, hogy a magukat hazafinak hirdetőik mindenben dühöngenek, ami nem szájuk íze szerint való. Az nem csoda, hogy Rákosi Jenő tüstént rohamra indult, hiszen a Budapesti Hírlap harcos tollforgatója minden alkalmat megragadott, hogy a nyugatosokon üssön egyet, nemzetellenesnek, hazafiatlannak, bélyegezve őket. De külön tanulmányt érdemelne az is, hogyan olvasták a verset azok, akiknek kevés fogalmuk van a költészetéről, s miképp szembesültek mondanivalójával, akik csak másodkézből szereztek róla benyomást. (Mint ahogy Ady költeményeit sem olvasták, csak a körülöttük felhabzó indulatok nyomán lettek ellenségei vagy hívei.) Ki-ki gondolkodás nélkül magáévá tette kedvenc lapja véleményét, egyre nőtt a nyomás: aki ilyeneket mer leírni, alkalmatlan arra, hogy fiatalokat neveljen, a hivatalos szerveknek tiltásokat kell életbe léptetniük. Meg is történt. Meglehet, hajlékonyabb gerincű személyiség visszavonulót fújt volna. Babits azonban nem tágitott. Hiába húzták el előtte a mézesmadzagot (a *Magyar Kultúra* sokáig hangoztatta, hogy a költő nem illik a sötét lelkű nyugatosok közé), nem engedett a szírengőknek és a megengedő gesztusoknak. Szilárd meggyőződésének, elkötelezett pacifizmusának bizonyítéka volt egyebek mellett *Strófák egy templomról* című költeménye is, amelyben élesen bírálta a világi javakra kacsingató egyházat. Nem is szólva a *Fortissimó*-ról, amely úgyszintén botránykőnek minősült. (Nem érdektelen, hogy az *Élet* kommentátora ez esetben sem mondott végletes ítéletet a költő fölött.) A Nyugatnak az a száma csak a vers kihagyásával jelenhetett meg újra, a nagypolitika és az irodalom konfrontálódásának nyomán szokás szerint az irodalom húzta a rövidebbet, vagy éppen az író, akit újra meg újra tetemre hívtak, szankciókkal sújtottak, beidéztek. Író volt, hát írt. Becsületes ember volt, kinyilvánította a véleményét. Ez volt a bűne, ezért büntették. Nem politizált, „a politikában minden túlzó iránynak, jobbról úgy, mint balról, ellensége vagyok...” – nyilatkozta. Vagy ez is politizálás? ... S az is, ahogy a *Néma költő mentségében* önmagáról vallott?

*Ó ne civódj a szegény művésszel,
hogy néma, bár a szíve meghasad:
mely kovács az, aki puszta kézzel
gyúrni merné a meleg vasat?*

*Könnyű annak, aki hideg viasszal
formálgatja játékbábuját:*

*laza forma, mégis percig azzal
gondjainak játszát csúcsuját.*

*S boldog, kinek bőre sérthetetlen,
mint Siegfried meztelen meze,
minden-értő, mindig érthetetlen,
mint az asbest istenek keze.*

*Jaj de lelkem nem szilárd sziget,
hanem hányt hajó e tengeren
s máris annyi kéz vas égetett,
csupa hólyag fájó tenyerem.*

*Nyílt seb bőröm minden pórusa,
minden új érintés újra kín:
s vakon zsong a kínok kórusa
idegjeim tépett húrjain.*

Idegei húrját közvetetten a politika kínozza. A hazug nemzeti érzést kihasználó, az uralkodó politikai trendet kiszolgáló újságírók és hivatalnokok. „Amíg király lesz, mindig lesz háború” – jegyezte fel a költő. S amíg a közélet irányítói királynak képzelik magukat, a szellem és a művészetek világában sem csitul a háborúság. Addig a függetlenségre vágyó, őszintén beszélő vádiratok és végzések hálójában vergődik, akármilyen rendszer uralkodik is. Babits a háború alatt, de a tanácsköztársaság idején és utána is óvta függetlenségét, és magatartásának következményeként fegyelmi határozatokat vehetett kézhez. „Tanár urat nyugdíjának elvesztésére ítélem” – olvashatjuk 1920-ban. S ugyanebben az évben a detektív felügyelő büszkén jelentette, hogy Babits Mihály ügyében „a puhatolást megejtette”.

Szerencsére nemcsak detektívek ejtették meg a „puhatolást”, hanem egyre többen kérdezték műveiről, a művészetek ügyében kialakított álláspontjáról, terveiről, írói hitvallásáról. A mind tekintélyesebb írónak talán szerencséje volt, hogy fel kellett hagynia a tanítással, és az alkotásnak, irodalomszervezésnek szentelhette magát. A vele készített interjúkban is megnyilatkozik már említett függetlensége és emelkedettsége, amely számos gondolatát máig példaszerűvé teszi. Egyébként azt is jellemzőnek tekinthetjük, hogy az Ady halála után az irodalom egyik vezető egyéniségévé nőtt író jóval kevesebb támadás érte, sőt – mint a Tímár Virgil fia jegyzetanyagából kiviláglík – igyekeztek őt a jobboldalinak mondható írói tábor reprezentánsává megnyerni. Babits azonban ekkor sem engedett elveiből. Sípos Lajos joggal írja könyvében, hogy a költő a Petőfi-évfordulón lett az irodalmi élet egyik vezére, a *Petőfi koszorú*i című verssel, amit semmiképpen sem lehet kurzuspártinak nevezni, viszont irodalmi vonatkozásban ismét Babits pártokon felüli magatartását bizonyította, s a megosztott, depresszióba süllyedt értelmiségnek éppen ilyen egyensúlyt teremteni tudó személyiségre volt szüksége. Vezér-szerepét jelezte, hogy a második nemzedék legtöbb költője tőle várta a lovaggá üttetést, és az is, hogy szinte mind-egyik lapban úgy szólították meg, mint vitathatatlan tekintélyt, akinek szavára adni lehet és kell. Súlyát és tekintélyét Klebelsberg Kuno is felismerte: a sokszorosan meghurcolt ta-

nár nyugdíját az ő utasítására adták vissza, jöllehet, a minisztérium ügyintézői inkább csak „kegyelemkenyeret” adtak volna neki.

A mind nagyobb elismertséget szerző költőt egyre gyakrabban hasonlították Arany Jánoshoz, s maga is vonzódást érzett nagy elődje iránt. Arany Jánosról szóló írásai a „könyvtár” 6. kötetében láttak napvilágot Pienták Attila gondozásában. Horváth János, akit mindmáig a legnagyobb magyar irodalomtörténészek közé sorolhatunk, már 1910-ben ráérezett Arany Babitsra gyakorolt ösztönzésére: „A színes, szabatos ábrázolásnak művésze ő – írta Babitsról –, s egyszersmind az egyetlen társai közt, kinek művészi gyakorlata Arany János közvetlen hatását, sőt tanulmányozását árulja el.” 1917-ben közölte a Nyugatban Babits *életéből* című írását, ám nagy költőelődjével jóval korábban 1904–1905-ben foglalkozott rendszeresen, róla kialakított legteljesebb, befejezetlen írása, az *Arany, mint arisztokrata* nyilván más években is meggondolkodtatta, erre lehet következtetni sűrű betoldásai alapján. Ebben az írásban olvassuk a következő megállapítást: „Arany nem a lelkiismeret költője, nem legalább a nyöszörgő szájalom lelkiismeretéé, amely a demokrata humanizmus gyengesége” (Hasonlókat állíthatunk Babitsról is, aki a jelek szerint tökéletesen tisztában volt az igazi lelki értékek gyakorlásának módjával. Rendkívül tanulságos az a mód, ahogy Aranyt – elsősorban nyelvkezelése okán, kora világirodalmi törekvéseivel rokonítja, s igyekszik cáfolni a közvélekedést, amelynek egyöntetű meglátása szerint realista költő volt. Véleménye szerint a 19. század demokratikus áramlatai pusztító járványok voltak, Arany ízléséig „nem hatott le a kór”. E megállapítása megint annak bizonyítéka, hogy Aranyt önnön meggyőződéséhez hasonlította, olyan alkotóként mutatta be, akit érintetlenül hagytak százada politikai elképzelései, megmaradt a szellem arisztokratikus képviselőjének. Vélekedésének summáját adta európai irodalomtörténetében: „Igazi európai poeta, noha irtózik a kozmopolita költészettől.] ... Ő is a vérbeli naturalisták közül való, aki, mint Flaubert, még a legendákat, álmokat is dokumentálja... S a lovagregényben is naturalista pszichológiát csinál. A Toldi szerelmében.”

„Ma oly időket élünk, mikor mindannyiunk sorsa egyetlen hajszálon függhet, s Magyarország és Európa nem pusztá nevek többé, hanem életünk alakító közegei, mint a víz és a levegő. Mindannyiunknak van mondanivalónk egymáshoz, mint ahogy nagy-nagy betegségek idején mindenki orvos lesz, és valóban gyógyít is, ha nem orvossággal, legalább sóvárgásával és szeretetével.” Napjainkban e gondolatoknál sokkal szélesebb ívű eszmefuttatásokat olvashatunk hazánk és Európa kapcsolatáról, de ennél szebben, okosabban senki nem szólt. Ez is mutatja, hogy Babits sosem szedte könnyű mondatokba gondolatait, számára fontos volt az interjú és a vallomás, de mint az irodalom egyik műneme, a Szent Ágostontól mintává tett confessio. A Téglás János gondozásában megjelent *„Itt a halk és komoly beszéd ideje”* (a Babits-könyvtár első kötete) címe is telitalálat: Babits ugyan ritkán kiáltott „fortissimo”, de halkan kimondott állításainak súlya, jelentősége volt. Hadd idézzem ennek bizonyításaként egy 1926-ból való megnyilatkozását. Az előző öt évben Babits műveinek sorával is vitathatatlan nagysággá nőtt, érthető, hogy minden lap igyekezett szóra bírni, véleményét tudakolni.

(Az *Est* tudósítójától)

Herczeg Ferenc húsvétkor nyilatkozott egy lapban, s a politizáló mágnásokról beszélt. Erre a cikkekre nyílt levélben válaszolt Pallavicini György őrgróf, s válaszában fölvetette azt a kérdést, üdvös-e, ha az író politizál. Politizáljon-e az író? Vagy pedig for-

dítsa el tekintetét a politikától, és csak a művészet magasságából nézze az életet, az embereket, az örökös emberi küzdelmet? Érdekesnek és fontosnak találtuk néhány olyan irodalmi kitűnőségünknek a megkérdésését, akik eddig távol tudták tartani magukat a politikától.

Babits Mihály:

– Az író ne politizáljon! Magam is mindig abban voltam; s legalábbis annyira helyes ez, mint az, hogy „a mágnás ne politizáljon”! Az író a világ mágnása; az egyetlen az emberek között, aki a kicsinyes érdekek, pártok, küzdelmek vashálójából – legalább a művészi ihlet pillanatára – ki tud szabadulni, aki felülről, önzetlenül, elfogulatlanul, s mintegy céltalan szemeket tud vetni a világra: – mily szomorú volna, ha az ő látását is elvek, célok fátyoloznák – ha senki sem lenne, aki az Örökkévalóság hegyéről nézze az életet!

Az író ne politizáljon? De hát ki politizáljon akkor? A politika nem kicsiség minap: életünkbe nyúlt be, s az élet mélyéből kell felfakadnia. Ki az, akinek lelkében az élet mélyének szükségletei és kívánságai hangossá érnek, hogyha nem az író? Ki a jövődök napraforgója? Átengedjük a kormányt az érdekek és pártok kicsiny embereinek? Átengedjük annak a legrosszabb értelemben demokratikus tömegnek, mely gyülekezeteinket a gyűlölet és a hazugság igéivel teleordítja? Tiltakozás nélkül hagyjuk irányoztatni életünket, nemzetünk életét az ostobaság és alacsonyosság által?

Óh nem! A tiltakozás mindig hangosan és készen áll az író ajkain. De jöjjön ez a tiltakozás mindig a legmagasabbról, s csak ott, ahol igazi mély és szent érdekekhez nyúlunk! Mit törődik az író a politikusokkal s pártjaikkal? Sújtsa őket hallgatásának megvetésével, s a kicsi küzdelmeket, a többé-kevésbé személyi intrikákat bizza reájuk: nekik való! De harsányan emelje föl szavát ott, ahol politikai érdekekből embereket gyilkolnak rakásra, fajokat uszítanak egymásra, nemzeteket csonkítanak és kultúrákat bénítanak; ahol a hazudott jövőért az eleven jelent áldozzák fel, vagy a barbárságot öröknek hazudva, gyermekgyilkosságot követnek el a születési reményen!

Az Est, 1926. április 11.”

Az író és a politika, az irodalom és a politizálás viszonya különösképpen foglalkoztatta. Mind szilárdabb lett az a meggyőződése, hogy a politikai cselekvés tudománya szükség-szerűen megalkuvásokat, önfeladásokat eredményezhet, amelyek méltatlanok az íróhoz és az irodalomhoz. E hitét erősítette, hogy a bukaresti hatóságok nem járultak hozzá ahhoz, hogy eleget tegyen a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság meghívásának, ezért lemondta részvételét a tervezett biharfüredi magyar–román írótalálkozón.

Zilahy Lajos szerint Babits egyéni sérelme és a találkozó célja nem hozható kapcsolatba. Babits, aki ugyancsak támogatta a két ország közötti szellemi hídverést, így válaszolt:

BIHARFÜRED

Válasz Zilahy Lajosnak

Zilahy Lajos a tegnapi Magyarország-ban megállapította, hogy a biharfüredi találkozó dolgában bizonyos „eltérés” van köztünk. Az eltérés nem elvekből fakad: elvben egyik vagyunk. Egyikünk sem áll úgynevezett „politikai” alapon. Gyűlöljük a gyűlöletet,

mely éket ver a nemzetek közé. Hiszünk a szellem értékében és erejében, s a kultúra feladatának tartjuk, hogy összekösse, amit a politika széttép.

A biharfüredi gondolat nekem eredetileg éppoly rokonszenves volt, mint Zilahynak. Román és magyar írók kézfogása! Találkozás egy kicsi szigeten, a nemzeti viszályok, politikai torzsalkodások hullámai fölött! Gyönyörű álom, s változatlanul hiszem, hogy több mint álom. A sziget létezik, s ezen a szigeten valóban találkozni fogunk. Csak éppen nem gondolom többé, hogy ez a sziget Biharfüreden van.

Egyáltalán nem gondolom, hogy a földrajzi mappán van.

Zilahy félreért, mikor úgy véli, hogy hitemet személyi sérelem törte meg. Engem személyi sérelem nem ért. A román hatóság döntése, mely erdélyi felolvasásaimat betiltotta, nem irányulhatott személyem ellen. Ha Zilahyt detektívek kísérték vissza a háttárig, mikor atyja sírját akarta meglátogatni Szalontán ez valóban az ő személyi sérelme volt. Bennem azonban nem az embert érte sérelem, hanem az író – a magyar író. Még csak nem is „egy” magyar író. Hisz én mindig távol voltam a politikától! Béke, testvériség, az európai kultúra egysége: ez volt az én nemzetközi politikám. Engem személyileg nem érezhettek veszélyesnek a román hatóságok. De veszélyesnek érezték bennem magát a magyar irodalmat, a magyar kultúrát.

A sérelem ezt az irodalmat, ezt a kultúrát érte.

Zilahy hangoztatja, hogy az ilyen sérelemért nem lehet felelőssé tenni a román írókat. Ebben igaza is van, s eszembe sem jut, hogy felelőssé tegyem őket. Sőt, meg vagyok győződve, hogy efféle intézkedések belőlük is ellenérzést váltanak ki. Vámsorompó a kultúra ellen: mindig ellenszenves egy igazi írónak, akármilyen nemzetiségűre festik ki. A román írókat sokkal jobban becsülöm, hogysem azt képzeljem róluk, hogy nekik rokonszenves. Eftimiu bátor kiállításából én is tudok. S még abban is igazat adok Zilahynak, hogy nem követelhetünk minden román írótól hasonló kiállást. Elvégre az író feladata az írás; a cselekvés a politikusoké. A „bátor kiállítás” már cselekedet és politika. Ahogy Zilahy mondja: nem szögezhetjük feltételként a román írók mellé, hogy tagadják meg szolidaritásukat a saját politikusaikkal. Amit talán nyíltan nem is mindig tehetnének. Ez mind így van és igaz.

De legyünk tisztában vele: az egész biharfüredi terv már nem az írás, hanem a cselekedet birodalmába tartozik. Az író, aki a biharfüredi találkozón részt vesz bármelyik oldalról, ezzel a lépésével nem irodalmat csinál, hanem politikát. Ebben semmi rossz sincs. Az írónak éppoly joga cselekedni és politikát csinálni, mint bármely más embernek (nem mint írónak, hanem mint embernek). De a politikát csak a siker kilátása igazolja: mi az, amit el lehet érni vele? A cél ezúttal a román és magyar kultúra egymásra hatásának egyengetése lenne. De micsoda paradoxon erről beszélni, és ugyanakkor belenyugodni, hogy a magyar kultúra elé Romániában vámsorompókat állítsanak! Vagy legalább belenyugodni, hogy ezek ellen a vámsorompók ellen nem kívánhatunk tiltakozást az értekezlettől. Attól az értekezlettől, amelynek kifejezett célja éppen a román és magyar kultúra egymásra hatásának egyengetése lenne. [...]

(Magyarország 1936. január 1.)

A költő nyilatkozatainak többsége természetesen irodalmi kérdéseket érint. De legalább ekkora hévvel szólta kora erkölcsi hanyatlásáról, arról, mit tehet ez ellen a felelős író. Huszonöt éves írói jubileumán, 1928-ban a *Pesti Naplónak* adott hosszabb interjúban be-

szélt a civilizáció veszedelméről, az igazság, esztétika, erkölcs válságáról, az amerikanizmusról és az önmagát tönkrekritizáló észről. Elgondolkodtató, amit a 19. század végének magatartásáról mondott, összehasonlítva azt a 20. század első évtizedeinek viselkedés-mintáival. Megdöbbenő, mennyire pontosan érzékelt az erkölcsök devalválódását, milyen jól látta: ennek a folyamatnak még nincs vége. Ha a mi korunk erkölcsiségét tennénk mérlegre, változás nélkül ismételnénk csüggesztő helyzetértékelését:

„Az emberek huszonöt év előtt sem voltak morálisabbak, mint ma, akkor sem éltek tisztességesebben, mint most. De akkor megvolt bennük annak a tudata, hogy amit cselekszenek, ellentétes az igazsággal, a morállal, a becsülettel, mert megvolt az a látható támaszpont, a mérleg és zászló, amelyet a szellem embereinek csoportja még nem ejtett ki kezéből és amelyet időnként, mint az emberiség szentségét, felmutattak mindenki szeme láttára. Az immoralitás, a morál nélkül való élet huszonöt esztendő alatt tudatossá vált, de úgy, hogy ugyanakkor elveszítette azt a mértéket, amiről saját hibáit megállapíthatta volna. A mai író, a mai filozófus, a pragmatista iskola tanítása szerint nem a matematikai érvényű, egy és oszthatatlan igazsághoz alkalmazkodik, hanem először az életet nézi meg, kiválaszt magának egy embercsoportot, és aztán annak szolgálatába áll.

Ez a fejlődés szinte elkerülhetetlenül a mai kultúra halálára vezet, mert a pusztulás csíráit hordja magában. nem lehet elvitatni egy ilyen nagy, örök érvényű igazság hatását az emberiség fejlődésére, mert hiszen látjuk, hogy az előtt említett kétszer kettő négy érvényű morál, etika, esztétika mégis egy egész, nagy civilizációt hozott létre. Abban a pillanatban, amint ez megszűnik, vele együtt lehanyatlík ennek a civilizációnak napja is.

– Szükségképpen a testi kultúra következik ennek a tévútnak végén, ahol a szellem feladata már alig lehet egyéb, mint a technikai, ügyességi és ügyeskedési formákban megbújva szolgálni a barbár életet. Ennek nagyon sok szomorú jelenségét látom már most is. Tagadhatatlan például Európa amerikanizálódása, vagy legalábbis annak a szellemi iránynak divatba jötte, amely szimpátiával és megértéssel tekint Amerika felé, és szeretne ott ősoket találni. Ez a kultúra az emberi ideálhoz közelebb állónak tekinti a bokszbajnokot, mint az író, és ha alaposan megfigyeljük, tulajdonképpen nincs is közvetlen kapcsolatban Amerikával. Ez a fejlődés autochton, magából az európai szellemből sarjadzott és nem azonosítható a tengerentúliakkal – már csak azért sem, mert Amerika új írói, példának okáért, egészen európai szemmel nézik az amerikai életet, európai szemmel kritizálják és írnak róla szatírát.

Amerika európaizmusa nem kölcsönhatás vagy visszahatás az európai amerikanizmussal szemben. Odaát a tengeren túl, ahol az irodalom tulajdonképpen alig százesztendő, és őse, Edgar Poe, sokszorosan európai motívumokkal van szaturálva, csak látzólagosan haladottabbak nálunk. Ha a dolgok mélyére nézünk, Amerika szellemi fejlődése tempójában nem érte még utol Európát, és az a tény, hogy legújabb írógenerációja egészen európai hangon írja meg európai szemmel látott torzképeit, szerintem inkább azt bizonyítja, hogy ők csak most érkeztek el a fejlődésnek ahhoz a stádiumához, ahol az európai irodalom a mai indulásunkkor, huszonöt esztendővel ezelőtt volt.

– Megállítani és visszafordítani ezt a folyamatot: nem lehet. Az élet, a kultúra, a fejlődés, a civilizáció, mind olyan fogalom, amely önmagában szöges ellentéte ennek az igekötőnek: vissza. Nincs visszafelé való út, és nem is volna megoldás az sem, hogyha

egyesek vagy csoportok egy-két új jelszó felvetésével próbálnák megállítani a civilizációk süllyedését a vak, barbár élet melléktényezőjévé.

Mindez azt a veszélyt is jelenti, hogy az egyetemes nagy emberi kultúra ideálja helyébe az egymástól elszakadt és egymást gátoló csoportkultúrák léphetnek.

A szellem által kormányzott, gondolkodással átjárt élet volt az ideálja, és szomorúan kellett tapasztalnia, hogy a második világháború felé sodródó világ épp ezt az eszményt tagadja meg. „Veszélyes időköt élünk!” – suttogta, és Vörösmartyt forgatta. Újra meg újra azzal a felismeréssel kellett szembesülnie, hogy „egyedül vagyunk, magunkra hagyva, hiába kiáltjuk: „a nagyvilágon e kívül nincsen számunkra hely,” a nyelvünket sem érti meg senki. Gyógyíthatatlan betegségével, teste romlásával küzdve is azon töprengett, miként alakul népe és a magyar nyelv sorsa. Meghitt társaival, a könyveivel töltötte idejét, belőlük leszűrt tapasztalatait adták menedékét és védelmét.

Betegségektől nyomasztva Babits mintha a valóságnál sötétebbnek látta és mutatta volna az irodalom helyzetét. Nyilvánvaló, elfoglaltságainak növekedése akadályozta abban, hogy annyit és olyan lelkesen olvasson, mint ifjabb korában, amikor Juhász Gyulával és Kosztolányival lázasan számoltak be egymásnak élményeikről. (Persze a költő azért feszült figyelemmel kísérte a magyar irodalom fejleményeit, kitűnő bírálatának egy részét ma is találónak érezzük.) Testi megpróbáltatásai joggal tették borúlátóvá, deprimáltsága némelyik, az irodalom jelenével és jövőjével foglalkozó megnyilvánulását is áthatotta. Ízlése és szemléletmódja a klasszikusokhoz vonzotta, a görög színház, Homérosz, Dante, Shakespeare sosem okoztak csalódást számára, jóllehet sejtette, hogy az évek múlásával kicsit beszűkült. 1937-ben Horatiust nevezte kedvencének, de hozzátette: ez azt jelenti, hogy nagyapáihoz kezd hasonlítani. „Vajon csak mi öregedtünk meg vagy az irodalom is?” – kérdezte óvatosan, s így válaszolt: „Érdekes és kitűnő alkotások ostromolják figyelmünket. Hideg elismeréssel fogadjuk őket, s néhány év alatt elfelejtjük.” Proust jelentette az egyetlen kivételt. Valóban így volt? Megvallom, kételkedem ebben. Igaz, máskor is azt állította, hogy az új könyvek rosszabbak a régiéknél. Valószínűleg élete végéig szívósan ragaszkodott ízléséhez, nem volt igazi barátja az új törekvéseknek.

Elgondolkodtató, amit a színpadi adaptációkról mondott, nem kis rosszallással említve, hogy ezek ellentétben állnak az eredeti alkotással. Aztán szemérmesen vallott arról, hogy neki magának is vannak olyan művei, amelyek drámai formába kívánkoztak. Valóban: drámákat is írt, különösebb visszhang nélkül. E műnemben született darabjait Vilesek Béla adta ki a kritikai kiadás legújabb kötetében. (Elgondolkodtató, hogy ez már e sorozat negyedik kötete, tudomásom szerint azonban még egyről sem jelent meg elemlyült bírálat.) Talán szégyenemre válik, de az a sejtelmem, nem volt kiemelkedő tehetségű drámaíró, sőt regényíró sem. A *Halálfi* lelkesült fogadtatása inkább szólt az irodalmi élet vezérének, semmint az epikus remekművének. Babits kritikai fogadtatásában egyébként is szerepet játszott az iránta érzett tisztelet (olykor alázatos tisztelet) vagy ennek ellenkezője, az ellenszenv. Ez azonban semmiképpen sem meglepő, nem is új fejlemény irodalmunkban. A húszas évek végére klasszikus költővé érett Babits prózában és drámában nem érte el versei magaslatát. Talán maga is érzékelte ezt, hiszen egyik kérdezőjének, aki terveiről faggatta, azt válaszolta, hogy gondolkodik a *Halálfi* második részének átdolgozásán és bővítésén, hogy megvalósuljon a két rész egyensúlya.

Az egyensúly minden vonatkozásában kulcsfogalma volt a költő életének és működésének. Ezt bizonyítja *A Babits család levelezése* is (Buda Attila értő gondozásában, a „könyvtár” második köteteként, kitűnően tájékoztató előszóval). A legtöbb családi levél közlései olykor még érdekesebbek, mint azok, amelyeket a költő maga tett, hiszen ez utóbbiakban mindig érzékelhetjük a való „égi mását”. Igaz, a számba jöhető források megbízhatósága is vitatható lehet. A családok múltja valóban homályba vész, Babits esetében mégis nélkülözhetetlen a latinos műveltségű, hivatását is, a kultúrát is komolyan vevő értelmiség mentalitásának megismerése. Erre – mint Buda Attila joggal figyelmeztet rá – „a korábbi kutatások nem sok figyelmet fordítottak. A szellemi függetlenség ugyanis nem viseli el a prekonceptiókat, a tudományok egységét látó, belátó és birtokoló személyiség pedig nem tűri a beskatulyázást. Velük emiatt sem a politika, sem az ideológiák nem tudnak mit kezdeni, csupán erőszak s zavar jutott nekik osztályrészül.” Buda Attila tehát olyan rekonstruáló tevékenységet valósított meg, amely történelmi és szociológiai szempontból is igen hasznos, Babits esetében nélkülözhetetlen.

A levelek közül talán az a legcsüggesztőbb, amelyben Török Sophie Babits halála után arról számol be, hogy a barátok elhagyták, van, aki szembefordult a költővel. Illyéssel pedig valamilyen nézeteltérés miatt megszakította kapcsolatát. Ismeretes az asszony labilis idegállapota, s az általában is úgy szokott lenni, hogy ilyenkor a hajdani kapcsolatok lazulnak. Mégis szívszorító a magát sikeresnek gondoló, Babits Nyugatában annyiszor szereplő költőnő fokozódó magánya, amely később még súlyosabb következményekhez vezetett. Babits halála nemcsak a magyar irodalom vesztesége volt... Sok minden megváltozott szellemi életünkben, bár 1941-től más tragédiák nyomasztották az értelmiséget, melynek kivételes, a költő által is becsült képviselőit megérintette az elmúlás valósága is.

A sokat támadott Baumgarten-díj azonban még élt. Tekintélyét, súlyát például Schöpflin Aladár fémjelzte, az ellene induló támadások és a kiosztása körüli indulatok heve mintha csökkenet volna. Ebbe talán a háború is belejátszott, a fegyvercsörgés elriasztja a múzsákat. A Babits-könyvtár legújabb kötetei egyébként a költő haláláig tartalmazzák a dokumentumokat. (Téglás János gondozásában.)

Baumgarten Ferenc Ferdinánd 1927 januárjában hunyt el. Végrendeletében vagyonát egy a magyar írókat támogató alapítványra hagyta, amelynek irodalmi kurátora Babits Mihály lett. Az alapító levelet 1928-ban írta alá a közoktatási miniszter, ez év végén Ambur Zoltán vezetésével megalakult az Alapítvány tanácsadó testülete, 1929 januárjában pedig kiosztották az első 4–4000 pengős díjakat. Az első díjazottak Elek Artúr, Erdélyi József, Farkas Zoltán, Juhász Gyula, Kárpáti Aurél, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Tamási Áron és Tersánszky Józsi Jenő voltak. Hogy Babits mennyire felülemelkedett a kettészakadt irodalom tényén, jelzi Erdélyi József elismerése, s hogy mennyire becsülte a múlt értékeit, bizonyítja a pályája zenitjén már túljutott Juhász Gyula díjazása. Persze, erre a névsorra a mából visszatekintve aligha találunk benne kivetnivalót, de a Baumgarten-díj kiosztását évről-évre hangos botrányok kísérték, s a dokumentumok tükrében megállapíthatjuk, hogy a bírálók többségét nem minőségi szempontok vezérelték, hanem többnyire egyéb okok. Abban persze jórészt igazuk volt, hogy az írók többsége valóban a rászorulókat kategóriájába tartozott, nagyon sokat közülük – sokkal többet, mint lehetett – Baumgarten hagyatkozásának szellemében támogatására érdemesíthetett volna a kuratórium.

Az egyik leghangosabb botrányt az kavarta, hogy 1936-ban Fodor József visszautasította a neki szánt ezerpengős díjat, azzal a felkiáltással, hogy nem harmadrangú költő. Az év díjazottai: Schöpflin Aladár, Kárpáti Aurél, Illyés Gyula, Cs. Szabó László és Ortutay Gyula voltak, 1000-1000 pengőt szántak József Attilának, Prahács Margitnak és Fodor József is ezt az összeget kapta volna. Hetekig–hónapokig jelentek meg Fodort támogató írások, amelyeknek egyik uralkodó szólama az volt, hogy a díjat kisajátította a „Nyugat-klika”, volt olyan írás is, melynek szerzője gondosan utána járt annak, milyen a díjazottak anyagi helyzete. A sok, indulatoktól feszülő cikket ellenpontoszta Karinthy Frigyes *Az Estben*. Arra intette Fodor Józsefet – mellesleg eltűnődtem, vajon mai értékítéletünk szerint mekkora lírájának súlya –, ne a díj odaítélőit ostorozza, hanem azokat, akiknek valóban módjában lenne valamit tenniük a magyar irodalomért, de mert az nem érdekli őket, hát semmit sem tesznek érte.

1938-ban a díjkiosztó ünnepséget József Attila tragikus halála árnyékolta be. A 3000 pengős díjat kapta volna. A díjazottak ez évi névsorával általában egyetértettek, azon pedig valóban el lehetett tűnődni, hogy a költő nem kerülhetett volna-e korábban is a díszes névsorba, amelyben ez évben – elsősorban Schöpflin Aladár szorgalmazására – Bohuniczky Szeffi is szerepelt. Fiatal koromban gyakran meglátogattam a bámulatosan kedves, nem éppen szófukar írónőt. Tanúja voltam, amint Németh László, Ella néni vagy apám szégyenkezve erőltettek kezébe némi segítséget. Szeffi néniék minden értéküktől megváltak, de a Baumgarten-érmét tartalmazó kék tokot haláláig megőrizte, holott az ő szívéhez nem Babits, hanem Schöpflin és Móríc áll legközelebb. De a Baumgarten-díj valamiképp azt is jelképezte, hogy aki kapta, a céh megbecsülését is kiérdemelte. Még az is előfordult, hogy a jelöltet féltékenységtől vezérelve a barátja igyekezett megfúrni, mondván, zsidó származású. De ez már Babits halála után történt.

Az akkori irodalmi életbe azok a levelek is bepillantást engednek, amelyekben a jutalmazottak, díjazottak és segélyezettek köszönetüket fejezték ki. Ki emlékszik manapság Molnár Katára, akit akkoriban a legígéretesebb prózaírók közé soroltak, s 1939-ben meg is kapta a díjat? Soós Lászlóra, az *Almieri trió* szerzőjére? Olvassuk a köszönő leveleket, s némi szégyenérzessel fontolgathatjuk, hány tehetséget hagyunk kihullani a rostán. Voltak köztük szerények, visszahúzódók, neurotikusak és Isten szegénykéi, mint Berda József, az egyik legbuzgóbb levelező, aki cserkésznapdrágájával, pecsétes ingével, fokhagymaszagával és lelkesült, gasztronómiai tárgyú költeményeivel a múlt század irodalmának egyik legeredetibb jelensége, remek költője volt.

Babits életének utolsó Baumgarten-díját a következők kapták: 4000-4000 pengőt a kolozsvári Reményik Sándor, aki hamarosan követte Babitsot a sírba és Réti István művészeti író; 3000-3000-et Kerecsényi Dezső és Tompa László; 2-2000-et Kállai Ernő, Kolozsvári Grandpierre Emil és Takáts Gyula. Azt hiszem, ebben a névsorban sem található kivetni valót senki. Csak akkor már folyt a második világháború...

A Baumgarten-alapítvány később a politika hősi halottja lett. Sokszor és sokat írtak róla, többnyire Babitson ütve egyet. De aki figyelmesen olvassa a három kötetet, meggyőződhetik arról, hogy a költő ekkor is hű maradt önmagához.

Rényi László